Första fyndet av sydnäktergal i Sverige gällde östligaste rasen *Luscinia megarhynchos hafizi* (Sev.)

(Meddelande nr 52 från Ottenby fågelstation)

Lars Svensson

Vid Ottenby fågelstation fångades den 18 oktober 1964 en ung sydnäktergal, *Luscinia megarhynchos*. Vid tillfället tjänstgjorde Carl Gustav Öhman som platschef och i stationens dagbok skriver han:

Vid middagstid fångades en fågel i A-fällan som med 10 % tvekan bestämdes till sydlig näktergal. Vingformeln överensstämde med beskrivningen, stjärten dock mycket för lång. Beteendet med häftiga knyckar och svängningar med den utbredda stjärten verifierade också bestämningen. Om vårt förmodande bestyrkes skulle det vara en för landet ny art.

Fågeln tillvaratogs och sändes till Naturhistoriska Riksmuseet i Stockholm för definitiv bestämning av art och ras. Artbestämningens riktighet kunde genast bekräftas. Sydnäktergalen har en varmare brun, mindre grå dräkt, och särskilt stjärten är livligare rödbrun (åtminstone hos nominatrasen) än hos vår vanliga näktergal, *Luscinia luscinia*. Bröstet hos sydnäktergal är jämnt gråbruntonat, medan det hos vanlig näktergal nästan alltid är diffust gråfläckat. Håller man ett enstaka exemplar i handen utan jämförelsematerial tillgängligt kan dessa färgskillnader vara svåra att använda som artkännetecken. I gengäld har de båda arterna helt olika vingformler. Vanlig näktergal har en spetsigare vinge än sydnäktergal, vilket man kan vänta sig med tanke på den längre flyttningsvägen mellan häckplatser och vinterkvarter. De viktigaste skiljaktigheterna hos de båda arternas vingformler har sammanfattats i tabell 1.

Följande beskrivning av ottenbyfågeln har gjorts av mig efter skinnet som förvaras på Riksmuseet.

Dräkt: Översidan från hjässan och huvudets sidor till övergumpen gråaktigt brun med en rödbrun ton, tydligast på hjässa och mantel. Övre stjärttäckarna och stjärtpennorna varmt rödbruna, de förra med breda gulbruna spetsar. Skulderfjädrar och mindre armtäckare blekt brungrå. Övriga vingtäckare samt vingpennor mörkbruna med ljusbruna kanter, ljusast på större armtäckarna, handtäckarna och de innersta tre armpennorna. De yttre större täckarna och de innersta två armpennorna med tydliga beige-vita spetsfläckar (vilket visar att fågeln var ung). Undersidan smutsvit med gråbrun ton, starkast över bröstet. Hakan och bukens mitt ljusast, undre stjärttäckarna med varm beige ton. Inget ögonbrynsstreck och endast en svagt antydd ljusare ögonring. Näbb och fötter (hos skinnet) bruna, näbben mörkast.
Färskmått enl. etikett: total 178, vingar h. 93, v. 94, stjärt 81, tars 28, näbb 17, vikt 24 g (fet).
Egna mått på det torra skinnet: vingar 92 (maximalt utsträckta på linjalen), stjärt 83,5 stjärtens gradering 11, tars 27, näbb till skallen 16,8, till fjäderfästet 14,8.
Vingformel: 1:a hp 3,5 > htä, 2:a hp mellan 4/5, 3:e och 4:e hp med inskärning på ytterfan, avstånd vingspets – yttersta armpennans spets (vingen hopfälld) 28,5.

I Sverige har sydnäktergalen tidigare rapporterats från Ven våren 1945 (Nilsson & Thorson), då ett par skulle ha iakttagits. Denna

Tabell 1. Skillnader mellan vingformeln hos näktergal och sydnäktergal.
The main differences in wing-formula between Luscinia luscinia and Luscinia megarhynchos. From top to bottom: length of first primary, length of second primary, and emargination of fourth primary.

	Näktergal *L. luscinia*	Sydnäktergal *L. megarhynchos*
1:a handpennan:	3–10 mm < handtäckarna	1 mm < till 5 mm > handtäckarna
2:a handpennan:	= 4 (mellan 3/4 el. 4/5)	mellan 4/5 el. = 5 (mellan 5/6)
4:e hp ytterfan:	*ej* inskuret	inskuret

Figur 1. Sydnäktergalen den 18.10.1964 vid Ottenby. Man lägger märke till den långa rundade stjärten. De ljusa spetsarna på inre två armpennor samt yttre större armtäckare kännetecknar ungfågeln. *The nightingale at Ottenby on 18 October 1964. The light tips of inner two primaries and outer greater wing-coverts characterize the juvenile bird.* Foto: Enar Sahlin

observation har dock ansetts osäker (Förteckning över Sveriges fåglar). Efter fyndet vid Ottenby har en sydnäktergal tillhörande nominatrasen fångats och ringmärkts i Falsterbo 5.9.1965 (Roos 1969 och *in litt.*).

Rastillhörighet

Om artbestämningen inte beredde några problem så var frågan om rastillhörighet desto svårare. Av sydnäktergal finns enligt Vaurie 1959 tre geografiska raser. Eftersom nominatformen häckar så nära som i Tyskland och Polen är det naturligast att tro att denna skulle anträffas i Sverige. Av fågelns mått och detaljer i dräkten framgick emellertid att den var att hänföra till endera av de två andra raserna med utbredning i Asien – som det skulle visa sig till *Luscinia megarhynchos hafizi* (Sev.).

Nominatrasen, *L. m. megarhynchos*, har ett utbredningsområde som sträcker sig från Tyskland och västra Polen (dock ej i kustområdet mot Östersjön) söderut över större delen av den europeiska kontinenten och södra England ned till Nordafrikas kustregion (utom i Egypten). I öster når den över Mindre Asien till västra Transkaukasien, dvs öster om Svarta havet. Beträffande nordgränsen noterar man att det i litteraturen ofta uppges att arten har häckat tillfälligt på södra Jylland i Danmark, bl a omnämnt hos Löppenthin 1946, Fisher, Peterson *et al.*, Rosenberg, Rudebeck, Vaurie, men att Salomonsen i Oversigt over Danmarks Fugle 1963 endast upptar två säkra fynd: Keldsnor Fyr, Langeland, 25.11.1911, ad. ♀ (fyrfall), samt Rinkenaes, S. Jylland, 1935, sjungande ♂ hörd. Dessutom är den möjligen hörd på Lolland omkr 1880, 1935 och 1943, men dessa observationer är ej säkra. Löppenthin 1967 har redogjort för omständigheterna som lett till de grundlösa påståendena om häckning i Danmark. Artens nordgräns går dock inte så långt söder om den dansk-tyska gränsen, och samme förf. omtalar att den har häckat i Flensburg.

Öster om nominatformen tar *L. m. africana* vid. Den häckar på Krim, i Kaukasus, Syrien, Irak och större delen av Persien.

L. m. hafizi, slutligen, har ett ännu östligare utbredningsområde än *africana*. Den finns från nordöstra Persien och längs Amu-Darja upp till Aralsjön och österut genom norra Afghanistan, Pamir och ända bort mot Altaibergen (till ca 90°E). I norr sträcker dess område en arm mot väster som når Kaspiska havets norra del och Volgas delta.

Nominatrasen har en vinglängd av ungefär 79–89. Stjärtens längd uppges av olika förf. som 63–67 (Witherby), ca 68–72 (Hartert) och 75–80 (Stresemann, cit av Dementiev). Dessa uppgifter går isär på ett sätt som verkar egendomligt, men skillnaderna kan till någon del avspegla geografiska variationer inom nominatrasens vida utbredningsområde. Hos tio skinn

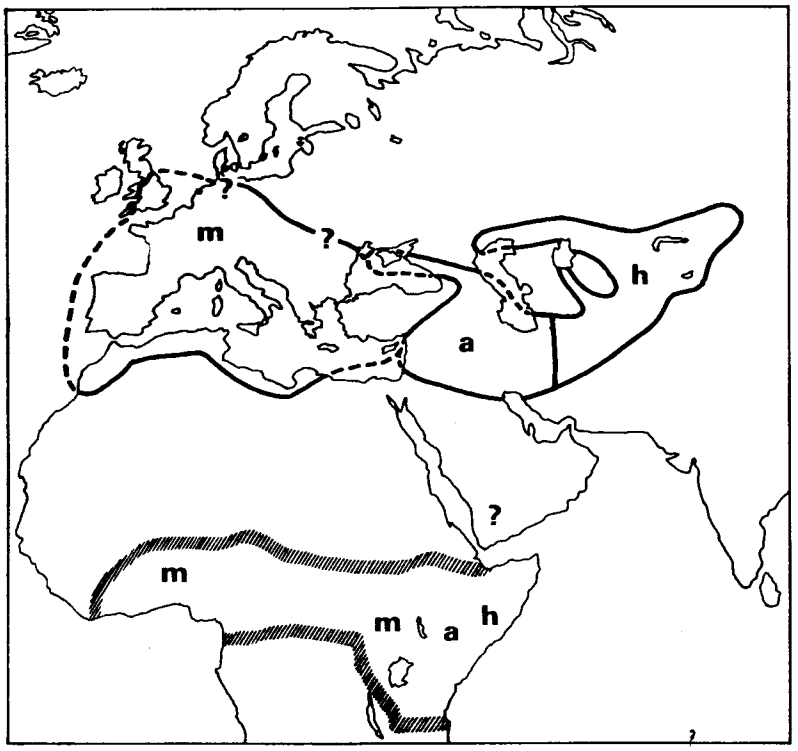

Figur 2. Sydnäktergalens utbredning (grov svart linje) och vinterkvarter (schatterad linje): "m" betecknar nominatrasen *megarhynchos*, "a" rasen *africana* och "h" rasen *hafizi*. Delvis efter Dementiev *et al.*, Etchécopar & Hüe samt Vaurie.
Breeding and wintering range of Luscinia m. megarhynchos ("m"), L. m. africana ("a"), and L. m. hafizi ("h").

i Riksmuseets samling från bl a Tyskland, Österrike, Ungern, Jugoslavien och Spanien mäter vingen (maximalt utsträckt) 82,5–87,5 och stjärten 61–70. Stjärtens gradering är 3,5–8,5 mm.

L. m. africana är obetydligt ljusare och mindre rödbruntonad än nominatrasen (enl Vaurie och Witherby; Dementiev anger däremot "markedly more russet than nominate subspecies"). Den har genomsnittligt obetydligt längre vinge och avsevärt längre stjärt. Hartert uppger vinge 84–89 och stjärt 73–79. Ett skinn i Riksmuseet har vinge 88 och stjärt 79. Stjärtens gradering är 9 mm hos detta exemplar.

L. m. hafizi är ännu blekare än *africana*, vanligen ljust gråbrun ovan och vitaktig under, och den har tydligt längre vinge och stjärt. Dementiev anger vinglängden som 86–95 (n = 41) och Hartert 91–97 (n = 15). Båda förf. uppger stjärtlängden som 82–88. Två skinn i Riksmuseet mäter: vinge 90, 91,5 och stjärt 81, 81,5. Stjärtens gradering är 12 resp 13,5 mm.

Vid jämförelse med Riksmuseets knapphändiga material och med uppgifter i litteraturen kunde genast nominatformen avfärdas från diskussionen med tanke på fågelns ljusa färg och långa vinge och stjärt. Dessa detaljer tydde på *hafizi*, även om *africana* inte helt kunde uteslutas. Fågeln sändes därför till professor L. A. Portenko vid Zoologiska Institutet i Leningrad för definitiv bestämning. Portenko har haft vänligheten att granska skinnet och jämföra det med leningradmuseets långa serier av de berörda formerna, och han har meddelat att det otvivelaktigt är en *hafizi*.

Samtliga tre raser av sydnäktergal övervintrar enligt Vaurie i Afrika (Hartert och De-

mentiev uppger även den Arabiska halvön för *hafizi)* och *hafizi* har alltså normalt en sydvästlig flyttningsriktning under hösten. *Hafizi* är veterligen inte tidigare anträffad i Europa.

Omständigheter kring fyndet

Höststräcket 1964 vid Ottenby var tämligen normalt men vadarna var fåtaliga. Östliga gäster utgjorde inget markant inslag i artlistan. En dvärgsparv, *Emberiza pusilla,* iakttogs dock i trädgården dagen efter det att sydnäktergalen fångades.

Sydnäktergalen nådde Ottenby under en period då en kraftig våg av flyttfåglar passerade. Ringmärkningssiffrorna för dagarna 11–20.10 var 35, 97, 729, 363, 260, 236, 186, 487, 218 och 29. Natten till den 13.10 förekom f ö en av de senaste årens intensivaste "fyrnätter" med 82 fåglar dödade mot lanterninen, därav 62 taltrastar, *Turdus philomelos.*

Att söka förklara uppträdandet av *hafizi* i Sverige med hjälp av detaljerade väderleksanalyser torde vara ett vanskligt företag. Fyndet ser ut att vara ett exempel på en ungfågelvandring under hösten långt utanför de normala gränserna. En lång rad östliga arter besöker regelbundet Västeuropa under höststräcket. Exempel är stor piplärka, *Anthus novaeseelandiae richardi,* tundrapiplärka, *Anthus gustavi,* träsksångare, *Locustella lanceolata,* brunsångare, *Phylloscopus fuscatus,* videsångare, *Phylloscopus schwarzi,* taigasångare, *Phylloscopus inornatus,* kungsfågelsångare, *Phylloscopus proregulus.* Alla dessa arter har dock det gemensamt att deras utbredningsområde sträcker sig väsentligt längre norrut än fallet är i fråga om *hafizi.* De enda skandinaviska fynd av småfåglar som är jämförbara i fråga om utbredningsområde, tidpunkt och flygriktning är dels ökensångare, *Sylvia n. nana,* Ottenby 20.10. 1961, dels brun flugsnappare, *Muscicapa latirostris,* Blåvandshuk, Danmark, 24–25.9.1959.

Utan att ha undersökt förhållandena närmare har jag den uppfattningen att flera östliga arter har börjat uppträda allt vanligare i Västeuropa under höststräcket under senare år. Om detta ökade antal fynd hänger samman med ett ökat antal fågelstationer och slöjnät i arbete och goda ornitologer i fält, eller om fynden avspeglar en faktisk ökning av dessa arter i Västeuropa är mig obekant.

Namnfrågan

Ottenbyfågeln var en sydnäktergal av den östliga rasen *hafizi.* Det finns ingen anledning att skapa ett svenskt namn speciellt för denna ras. Vi har svenska namn på några få geografiska raser, t ex svartkråka, engelsk sädesärla, nordlig gulärla och vitstjärnig blåhake. Dessa är så pass karaktäristiska att en tränad person kan urskilja dem i fält, och namnen har då en viss uppgift att fylla i dagligt tal. När det gäller raser som endast kan särskiljas vid noggrant studium i handen, oftast endast vid direkt jämförelse med skinnserier, är svenska namn endast förvirrande för de flesta ornitologer och kan lätt skapa föreställningen att dessa former liksom fullgoda arter kan igenkännas även i fält. Dessa riktlinjer beträffande svenska namn på raser finns angivna i Förteckning över Sveriges fåglar, och hela problematiken har behandlats på ett i mitt tycke utmärkt sätt av Tucker 1949.

Litteratur

Alnås, I. & Larsson, A. 1969. Verksamheten vid Ottenby fågelstation 1963 och 1964. VF 28: 9–17.

Dementiev, G. P., Gladkov, G. A. *et al.* 1954. Birds of the Soviet Union. VI. Moskva (eng. ed., Washington D.C.).

Etchécopar, R. D. & Hüe, F. 1964. Les Oiseaux du Nord de l'Afrique. Paris.

Fisher, J. 1967. Thorburn's Birds. London.

Förteckning över Sveriges fåglar. 1962. 5:e uppl. Stockholm.

Hartert, E. 1910. Die Vögel der paläarktischen Fauna. I. Berlin.

Löppenthin, B. 1946. Fortegnelse over Danmarks Fugle. Köpenhamn.

Löppenthin, B. 1967. Danske ynglefugle i fortid og nutid. Odense.

Nilsson, A. & Thorson, G. 1950. Ön Ven, dess natur, fauna och flora. Sv. Natur 41: 1 A: 9–34.

Peterson, R. T. *et al.* 1967. Europas fåglar. Stockholm.

Roos, G. 1969. Ringmärkningsverksamheten vid Falsterbo fågelstation 1965–1967. VF 28: 18–44.

Rosenberg, E. 1967. Fåglar i Sverige. Stockholm.

Rudebeck, G. *et al.* 1962. Våra svenska fåglar i färg. Stockholm.

Salomonsen, F. 1963. Oversigt over Danmarks Fugle. Köpenhamn.

Tucker, B. W. 1949. Species and subspecies: A review for general ornithologists. British Birds 42: 129–134, 161–174, 195–205.

Vaurie, C. 1959. The Birds of the Palearctic Fauna. Passeriformes. London.

Witherby, H. F. *et al.* 1938. The Handbook of British Birds. II. London.

Summary: The first recorded nightingale in Sweden belonged to the easternmost subspecies *Luscinia megarhynchos hafizi* (Sev.).

The first record of *Luscinia megarhynchos* in Sweden was made on 18 October 1964 at Ottenby Bird Observatory, Öland (56°15′/16°15′E). A detailed description of the juvenile bird is given in the text, p. 67. The skin is preserved at Naturhistoriska Riksmuseet, Stockholm. On the dried skin the wings measured 92 mm (flattened and straightened to maximum length) and the tail 83.5 mm. The graduation of the tail measured 11 mm, while it was only 3.5–8.5 mm in ten skinned specimens of the nominate subspecies. The long wings and tail, together with comparatively pale plumage, indicated the easternmost subspecies *Luscinia megarhynchos hafizi*. Comparing with skins at the Leningrad University, professor L. A. Portenko could verify the identification. This is clearly the first record of this subspecies in Europe.

Förf. adress: Jungfrugatan 15, 2 tr,
S-114 44 Stockholm.